

oda vivén — így szól Nagy Szabó Ferencz és megmosogatván szépen, oda varták a fejét a derekához, és felöltöztetvén cardinális ruhába és süvegbe, a papok és Mihály vajda is jelen lévén sok főrendekkel, eltemették a nyavalyás papot a fehérvári templomba.“

És most Mihály vajda nem csak ura volt, de ura is akart maradni Erdélynek. Mikor a császár követei felszólították a kivonulásra, gögösen felelte: „Ba zo nu oi da“ — az az nem adom, mert én vettem meg Erdélyt s birni is akarom!). Ennek a feleletnek ép oly tragicuson adta meg az árát, mint a nemes szivű bibornok-fejedelem.

Sophocles a magyar irodalomban.

Csiky Gergely fordításával kapott végre nemzeti irodalmunk nyomtatásban megjelent teljes Sophoclest. E körülmény elég fontosnak látszott nekem arra, hogy — mit nem szivesen szoktam tenni — megint egy szakaszt tegyek közé „A classica philologia hazánkban“ czimű nagyobb műveimből, melynek megjelenését, több mellékkörülményen kívül, az gátolja, hogy minde n egyes adatot személyes meggyőződés és önálló ítélet vagy legalább is gondos utánjárás útján akarok megállapítani. Ezen irodalmi szemléhez kapcsolva azután igazságosabban vélem méltányolhatni Csiky Sophoclesét.

Lássuk tehát először is a magyar fordításokat!

Sophocles magyar fordítása részben szerencsés, részben szerencsétlen auspiciumok közt indult meg.

Szerencsés közt, a mennyiben tudtommal első fordítója Fábchich József az egész Sophoclest lefordította már e század első éveiben; szerencsétlen közt, a mennyiben e fordítás soha sem jelenhetett meg, hanem kéziratban maradt.²⁾ Igaz

¹⁾ Erdélyi tört. adatok. I. k. 54. l.

²⁾ Vas-Vármegyei Köszögi Fábchich József Az Magyar föl állítandó Tudós-Társaságnak az XI-dik szám alatti Tagjátul magyarra fordítatott Pindarus stb. (Győrben 1804) 360 lapján olvassuk: „Még'én Pindarusom négy helyeken vándorlot, nyomtatatt; el végeztem Eskillusnak 7, Szofoklesnek 5, Tragédiáit az Derekában Jambice, Trochaice, az Karban Dithyrambice Methodo Pindarica, ha hasonló munkával eljárhatok, mint egy öt esztendő alatt le fordítom ezt egészen, és Euripidest. Mit előre jelentek azért ne hogy valakit Szofoklesnek, Euripidesnek fordításátul el intsek, hanem tudományos vetélkedésre meg hívjak akárkiket.“ stb. — Jankovich Miklós pedig a Szentgyörgyi Gellért Sallustiusához (Buda 1811. I. köt.)irt becses bevezetésének 66 lapján ezt írja: „Kéz-Írásban vannak: Aeskylnak VII, Sophoklesnek VII, Euripidesnek X Szomorú Játéki, mallyeket tudós, és a Görög nyelven jártas Fábchich József buzgó Hazaifaságának jelében holta után Nemzetének örökségül hagyta.“

ugyan, hogy ha Fabchich Pindarus-át tekintjük, nincs mért szerfelett fájlnunk a mű meg nem jelenését, de más részről talán serkentésül szolgált volna másoknak, s minden esetre jó úttörő lett volna.

Hol van jelenleg a kézirat? előttem ismeretlen, mert kezdetben a kézirati dolgozatokra nem terjesztém ki figyelmemet, s bár utóbb programmom keretébe azokat is felvettem, még sem volt eddig időm a vizsgálódást ez irányban kellő gonddal folytatni. Aligha nem a budapesti nemzeti muzeum kézírattárában van.

Bartal jó hiszemüleg első fordítónak még mindig Bornemissza Pétert mondja¹⁾, ámbar mind Toldy²⁾ mind Imre³⁾ elég határozottan kimondották, hogy Bornemissza tragodiája nem fordítása Sophocles Electrájának s ha Bartal fáradságot vesz vala magának Bessenyei „Holmi“-jába (Béts, 1779) beletekinteni s a 106–111 lapokon közölt két jelenetrészt elolvasni⁴⁾, maga is meggyőződött volna állítása helytelenségéről. A mű címét most Szabó Károly⁵⁾ közölte Kemény Józsefnek egy kézirati jegyzése után, s ámbar ott az áll „az Sophocles Electrájából nagyobb reze fordítatott,“ még is szemben a Bessenyeitől közölt két részlettel és tekintve azon szokását, a fordítások közé semmi esetre sem számíthatjuk.

Azt sem fogadhatom el, hogy Bartal a fordítások közé veszi azon hatvelős mondatot, melyeket Molnár János a Magyar könyv-ház III. zszakaszának (Pozsony, 1783.) 623 és 624 lapjain húsz sorban közöl⁶⁾. Ép oly joggal lehetne Hunya-

¹⁾ A classica philolegiának . . . művelése hazánkban. Budapest, 1874. 74. lap; még pedig két kiadásról akar tudni (1580 és 1600).

²⁾ A magyar nemzeti irodalom története rövid előadásban. Pest, 1864. 1865. 49. lap.

³⁾ A magy. irodalom és nyelv rövid története. 4. kiad. Debreczen, 1878. 129. lap. (de már a régi kiadásokban is).

⁴⁾ Így például az első jelenetben Aegisthus lép fel először a következő szavakkal: „Kizoda hitte volna hagi Agamemnonnak gazda kiralsága ill hirtelen ream maradna“ stb. A második jelenetben pedig Clytaemnestra így szól: „Hala legén Isteunek, pedig meg meuckedhetem az Agamemnonról az en age (agg) ferientül ky zabolán akar vala tartani. Anna regnalt vala rajtam, iugien embernek sem tudom vala itagam, egi pohar bort kedvemre meg nem ihtam, hie nekuel csak ki sem lephetem hazamból, maga engem az en Aniam gyermeksegetül figya nagy kedvemre tartot, ó pendig mind természetemboel mind erkösömből teljességgel ky akar vala venni. Kiert ha szaz lelke volt volna is meg kellett volna halni.“ Ez minden egyéb csak nem hellén szellem, nem Sophocles!

⁵⁾ Régi magyar könyvtár . . . Budapest, 1879, 26. 17. köldében Szabó K. okoskodása, melyet Bécsben nyomtatottnak állítja, engem nem győzött meg.

⁶⁾ Mutatványul in a három első: „Hallani kell mind ezeket, mind ezeknél szomorubbakat. Ismene i: Antigona. — Igen nehéz akármi embernek

di Ferencz Keresztyén Archivariusának (Vác, 1794.) I. k. 72–74 lapjait, és számos más helyet idézni, hol egyes sorok és mondatok magyarul idéztetnek Sophoclesből. Hová vinne ez?

A sort tehát F a b e h i c h nyitja meg, de sokáig nem akad követője, s kik akadnak, azok is csak egyes darabokon tesznek kísérletet, el annyira, hogy 1877-ig — mikor az „Oedipus Kolonosban“ Csikytól megjelent — még különböző fordítók művei együttléve sem adtak teljes Sophoclest!

Második a sorban G u z m i c s Izidor apát, a görög nyelv és irodalom alapos ismerője, kinek „Ödipusz, a király“ fordítása¹⁾ mind a mellett nehézkessége miatt majdnem élvezhetlen, mert versei döcögösek, nyelve hajlékonyság nélküli, szörendje gyakran kifíczamított s magyartalan; mindenek felett pedig nélkülözzük benne a költői ihletet, mely egyedül érheti el vagy közelítheti meg az eredetinek magasztos szépségeit. Igen talá-lóan írta e fordításról Hunfalvi Pál az Athenaeumban); „Guzmics fordítása bemeszelt góth egyház, melynek ablakaiban a színezett üvegek megmaradtak. Az építész gondolatját kiösmérheted rajta, de a meszelés bosszont.“ Mit használ eme hiányokkal szemben a gond, a pontosság, a hűség? Am méltányoljuk a kezdet nehézségeit, tiszteljük a buzgóságot és lelkesedést, de a mű csak az irodalomtörténelemé, a közönség már akkor nem élvezhette.

Ha azon dithyrambus, melyet valaki a Kisfaludy-Társaságtól kiadott Magyar Szépirodalmi Szemlében²⁾ a harmadik fordítónak, Szűcs Dánielnek zengett, bemutatván az Antigonefordítás egy részletét, alapos és indokolt volna, úgy nem lehetne eléggé fájlalni, hogy tőle csak az Antigone és Eletra jelent

esztét, értelmét, itéletét kitanulni, míg a Tisztviselésben és Törvényben meg-nem törődtt. Vox Creontis in Antig. — A reménységnek néki esett embereket megvesztegeti gyakran a nyereség. Ib. vox Creontis.“ stb.

¹⁾ Az akademiától kiadott: Hellen classicusok I. kötetében — Budán, 1840.

²⁾ Athenaeum, 1841. I. fele, 161–170, 180–184, 196–201 és 212–217. az idézett szavak a 166. hasábon vannak.

³⁾ Magyar Szépirodalmi Szemle. 1847. 2. félév. 12. szám (szept. 19.) hol a 177–180. lapon Antigoneból van mutatvány közölve, magasztaló bevezető mellett melyből álljon itt néhány mondat: „Szűcs Dániel egy lépéssel ott áll Sophoclesével, hol a német legujabb csodált fordítók, még Böeckhöt sem véve ki, a német Sophoklessel“. . . . Azután alkudozik: „Nem mintha helyenként kemény, darabos nem volna, nem mintha sehol homály vagy nehezebben érthető helyek nem maradtak volna: de ez részint költői nyelvünk jelen állapotjában meggyőzőhetlen akadályoknak tulajdonítandó, részint az eredeti szövegnek“ stb. . . . „De a jártas irodalombarát lelki örömmel kísérndi Szűcs D. szerencsés megmérékőzését a tömérdek nehézségekkel; más pedig, ha a karok lyrai részein néha kénytelen lesz is elsiklani a nélkül, hogy azokat teljesen felfogta, figyelmeztetjük, hogy ez által a cselekvény összefüggése meg nem szakadván e műnek nem avulható szépségeit mégis tisztán élvezheti.“

meg¹⁾): ámdé, fájdalom, részemről nemesak ezt alaptalannak tartom, hanem még Szabó Károly bírálatát is elnézőnek kell itélnem, ki pedig ugyanazon folyóirat lapjain már alább hagyott volt a dicsérettel és igen helyes, talpraesett észrevételeket tett a fordításra²⁾.

Tagadhatlan, hogy Szűcs sokkal szabadabban, könnyebben és szebben kezeli a nyelvet mint Guzmics, verselése is folyékonyabb, s a mi fő, költői ihlettel is bír. Mindezen okoknál fogva az ő fordítása már első tekintetre megnyerőbb és élvezhetőbb mint Guzmicsé, s határozott haladást mutat.

Ezen kétségbe vonhatlan érdemei mellett nem szabad szemet hunynunk jelentékeny hibái- és hiányaira. Első sorban meg kell rónunk azt, hogy hűség és főleg szabatoság dolgában fellette könnyen bánik el Sophoclessel, az eredeti nyelvénél bájjai, finomságai még ott is elvesznek, hol kevés gonddal és nagyobb ügyességgel könnyen megmenthetők. Második hiánya meg az, hogy minden folyékonyága mellett is igen sok darabos, döcögő, érthetetlen sőt magyartalan verssel találkozunk, olyanokkal, minőket 1847-ben már nem lehet nyelvünk állapotával menteni. A kardalok pedig sehogy sem sikerültek.

E hibák jó része azon gyorsaságnak tulajdonítható, melylyel úgy látszik, Szűcs dolgozott. A Magyar Szépirodalmi Szemle I. köt. 45. lapján olvassuk hogy Szűcs D. a társaság megbízásából lefordította és beadta „Oedipus a királyt,“ s ez az 1846. szept. 26. üléséből visszaadatott kijavításra, hogy azután a Hellen könyvtárban kiadassék. A május 29. ülésben pedig már örömmel jelenti a titoknak „hogy a derék munkatárs a Trachini hölgyek és Philoctetes áttételében is serényen halad.“ (418. lap.)

E három darab azonban nem jelent meg többé. A közbejött háborús idők nem kedveztek a szelid Múzsáknak, az elnyomatás napjaiban pedig szünetelt a Kisfaludy-Társaság; mikor aztán munkásságát újra megkezdte, e fordításokra vagy épen nem gondolt, vagy igen bölesen belátta, hogy elavultak. A kéziratok valószínűleg a Társaság irattárában vannak. Lefordította-e Szűcs D. a más két darabot (Ajas és Philoctetes) is vagy sem? nem tudom.

(Folytatjuk.)

Szamosi János.

¹⁾ Hellen könyvtár III. IV. kötete, kiadta a Kisfaludy-Társaság, Budán 1847. Az „új olcsó kiadás, Pest, 1868“ csak új borítékból és czimlapból áll, a többi a régi.

²⁾ 1847. 2 félév, 386—393 és 404—411 lap.